

NARODNI HEROJ FRANC RAVBAR-VITEZ

Ob cesti v Srednji vasi pri Poljanah stoji spomenik v spomin narodnega heroja Franca Ravbarja-Viteza, politkomisarja III. alpske cone NOV in POS, Staneta Starca-Fazana, namestnika komandanta te cone, in Gregorja Rupnika-Grohčeta, bataljonskega kurirja, ki so padli pri napadu Nemcev na bunker v Logeh ob Sredenjski grapi 13. januarja 1943. O narodnem heroju Francu Ravbarju-Vitezu priobčujemo naslednji življenjepis.

Rodil se je 2. avgusta 1913 v Vrhovljah pri Repentabru na Krasu. Tudi on spada v vrsto tistih otrok Primorske, ki so morali s starši zapustiti svoje domove zaradi vojnega spopada med Avstro-Ogrsko in Italijo. Po zlomu soške fronte leta 1917 se je vrnil v svoj rojstni kraj s starši. Oče je bil železniški uslužbenec pri direkciji železnic v Trstu kot litograf. To so bila otroška leta Viteza, ki jih je več preživel pri dedu in babici kot pa pri svojih starših. Okupacije Primorske oče ni mogel sprejeti kot zaveden Slovenec. Ni se pustil premestiti neznano kam na jug Italije, kar so storili z drugimi. Raje je emigriral v Jugoslavijo in zapustil komaj dograjeno hišo in domačijo. Vitez se je pridružil družini šele pozneje, ko se je leta 1920 naselila v Trzinu. Leta 1924 se je družina preselila v naselje Podboršt pri Črnučah. Prav kmalu je našel svoje tovariše pri delu in tudi poznejšem revolucionarnem delovanju. Z njim vred jih je večina žrtvovala življenja za ideologijo marksizma in leninizma.

Družina Ravbarjevih in Bizjakovih se je vedno bolj povezovala, kajti obe sta emigrirali po prvi svetovni vojni na Črnuče. Zanimivo je pri tem, da so se otroci ene in druge družine vsak po svoje navezovali in že v mladosti pričeli delovati v vrstah delavskega gibanja. To je bila posledica vzgajanja otrok v poštenem, narodnem in demokratičnem duhu.

Leta 1927 se je šel učiti za železostrugarja v Strojne tovarne in livarne v Ljubljani. Verjetno je prav ta kolektiv naredil nanj svoj posebni vtis; postal je revolucionar, kajti v tej tovarni je bilo zelo močno razvito sindikalno gibanje. V tem času se je že uveljavljal Franc Leskošek-Luka, ki je bil prav tako železostrugar. On je imel na Viteza zelo močan vpliv, ker je videl v njem borca za delavske pravice. Po Leskoškovem odhodu iz tovarne je postal tudi Vitez zaupnik sindikata.¹ Mlad je bil še, toda odločen in dosleden, zato je postal ob prvi priložnosti žrtev delodajalca in bil odpuščen. Takoj je bil v letih 1934 in 1935 več ali manj brez stalne zaposlitve. To so bila leta gospodarske krize, ki je uničila tudi samo tovarno. Kdaj je Vitez pričel delovati v gibanju? To je bilo po letu 1930, ko je bil že izučen in je pričel sodelovati v sindikatu. Kolkor je bil navezan na svoje tovariše, je bil navezan kot človek, ki hoče z njimi delovati in živeti. Zato je vedno znal ločiti seme od plevla. Vsakega človeka je znal kritično oceniti, prav tako tudi sebe. Zaradi šegave narave je postajal

vedno bolj priljubljen. Toda v političnem pogledu je postajal nezaupljiv in trd. Zato se je okrog njega pričela zbirati tovarišija, povsem predana komunizmu. Tak je bil v času črnuške Svobode (1932—1935) kot njen soustanovitelj in pozneje vse do svoje smrti.

Bil je zelo marljiv, vztrajen človek; vedno je iskal pravično ter resnično besedo in dejanje. Njegov nastop je bil nastop moža, čeprav je bil v tistih letih še mlad.

V letih pred odhodom k vojakom je sprva delal pri regulaciji Ljubljane, Črnušnice, izseka trase daljnovoda Velenje—Črnuče, v železarni Štore in končno po gospodarski krizi dobil spet stalno zaposlitev v tovarni Unitas v Šiški. Delo je bilo njegovo vodilo, zato je prijel za vsako priložnost.

Kdaj je postal član komunistične partije? Vsekakor pred letom 1937, ker se je že v tem času uveljavljal v tovarni kot komunist in tudi sekretar celice postal v tem času.²

Po prihodu iz vojske je zopet dobil delo v Unitasu, ki je bila prava kovačnica kadrov. Med temi je bilo tudi več takih, ki so postali narodni heroji kot on. Enajst pa jih je darovalo življenja kot komunisti v ljudski revoluciji.³

V tem času se je vedno bolj uveljavljal na ljubljanskem Posavju, kjer je postal takoj po prihodu iz vojske član rajonskega komiteja KPS Ježica—Črnuče. Kmalu zatem je jeseni 1939 postal član okrožnega komiteja KPS Ljubljana.⁴ Po tem času je deloval največ v organizaciji partije po ljubljanskih tovarnah. Udeleževal se je tudi vseh partijskih posvetov, med temi tudi posveta CK KPS na Vinjah junija 1940, kjer sta se osebno seznanila s Titom.⁵ Skratka, povsod je deloval marljivo in konspirativno. Vedel je, da je tajnost prvi pogoj partijskega dela. S tem ni rečeno, da se ne bi družil z drugimi ljudmi, toda vsakega je ocenjeval kot komunist. Da ni zaupati vsakomur, je spoznal, ko je bil prvič zaprt. Okupacija ga je zatekla v Veliki gorici pri Osijeku, kjer je bil na orožnih vajah. Posrečilo se mu je vrniti domov še tisto noč, ko so vdrli Nemci na Hrvaško. Ob obisku v mesecu marcu je dejal, da ni pričakovati resnejšega odpora proti sovražniku, ker je izdajo videti na vsakem koraku. Potreba bo iskati nov izhod v odporu delovnega ljudstva o pravem času in pripravi na to. Razočaran je bil nad vodstvom takratne jugoslovanske vojske. To je tem bolj razumljivo, ker je bil odpor vojakov hrvatske narodnosti proti vojni viden. Naklonjeni so bili prihajajočemu nemškemu okupatorju pod parolo »Proti Srbom«. V teh mesecih do 23. junija 1941 je še stanoval pri svojih starših, toda doma je bil bolj malo. Prejemal je vedno več nalog, sprva politične, kmalu tudi vojaške kot član vojaške komisije okrožnega komiteja KPS Ljubljana. Vse tja do polovice julija je deloval pri ustanovitvi rašiške partizanske čete, ko je postal Lojze Kebe-Štefan inštruktor CK KPS za Gorenjsko.⁶ Poleg tega se je v Ljubljani uveljavljal po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo z organiziranjem udarnih ali borbenih grup.⁷ Po 23. juniju 1941 je bival v Ljubljani, nekaj časa legalno, jeseni kot ilegalce, ker je bil vedno bolj izpostavljen. Še posebno je bil v nevarnosti, ker je postal ob ustanovitvi centralne komisije varnostno obveščevalne službe njen član in komandant.⁸ To je bilo sredi avgusta 1941. Jeseni tega leta, ko se je pričela revolucija, je deloval po vsej Ljubljani. Imel je zveze z vsemi delovnimi kolektivi, zato so njegovi varnostniki vedno o pravem času dobili vse potrebno za akcijo. Imel pa je dve stalni shajališči, in sicer gostilno Fortuna⁹ za Bežigradom in gostilno Jadran¹⁰ v Zgornji Šiški. Tu so se hranili številni ilegalci, ki so prehranjevanje izkoriščali za sestajanje.

Po razbitju rašiške čete je bil zelo potrta, čeprav je gledal na samo dejstvo zelo realno. Verjetno je bil eden tistih, ki so v srcu verjeli, da bo boj trajal še dolgo časa. Ob srečanju borcev te čete je dejal: »Boj bo še trajal in pretekli bodo še potoki krvi, lahko se bo vaša in tudi moja zlivala v ta potok.«

Spomladi 1942 je njegova odgovornost že preraščala meje same Ljubljane, zato je predal svojo dolžnost Edu Brajniku-Štefanu. Bil pa je tudi že član glavnega poveljstva Slovenije. Zato ga je to poslalo maja meseca 1942 iz Ljubljane s posebnim navodilom, da uredi določene zadeve v partizanskih enotah.¹¹ Toda ni imel sreče. V ljubljanski okolici se je prav po njegovem prihodu začela obširna racija (blokada). Boris Kraigher-Janez in Franc Ravbar-Vitez sta iz Ljubljane prišla v Šmartno ob Savi k rodbini Šver (Zajc), kjer sta imela verjetno 5. junija 1942 sestanek z okrožnim komitejem Ljubljana-okolica. Tam sta prespala in sta imela zjutraj namen nadaljevati pot po zvezi rajona Polje ter se nekje na tej poti sestati z Ivanom Mačkom-Matijo. Toda usoda je hotela drugače, da so 6. junija 1942 napravili Italijani lokalno blokado, pri kateri sta bila oba ujeta.¹² Zaradi dokumentov ju niso prepoznali. V naglici pošiljanja v taborišče sta tako prišla v taborišče Gonars. Vitez je imel legitimacijo na ime Jakob Slapar, ki je bila leta 1941 redno izdana na ljubljanskem magistratu.

Njegova prva skrb ob prihodu v taborišče je bila, kako priti iz njega. Zbranih je bilo več tovarišev, ki so že prej delali z njim ali pa z Janezom. Med temi je bil tudi Ludvik Pangerc, ki je že pričel uresničevati načrt za pobeg; pričel je kopati rov. Zato je ta ideja ostala najrealnejša. Na to delo so se vrgli vsi pod enotnim Janezovim vodstvom, ki je bil v tistem času član CK KPS. Ludvik in Vitez pa sta prevzela nase glavno breme izkopa, ker sta bila po naravi zelo vztrajna. (Več o tem glej knjigo: Ivan Bratko, Teleskop.¹³)

Po načrtu bi moralo uiti okrog dvajset tovarišev, ki bi bili sicer slej ko prej izpostavljeni smrti. Toda ni šlo vse po načrtu, zato jih je ušlo samo devet. Vitez in Ludvik sta imela nalogo, da gresta prva in čakata vse druge v določeni razdalji od taborišča. Čakala sta dobro uro in ni bilo nobenega na mesto. Zemljevid je imel Janez in tako sta šla na slepo v smeri Goriških brd. Veliko sta prestala, preden sta prišla v prvo partizansko enoto, kajti za njima se je razvila prava hajka. V enoti so ju sumili, da sta italijanska vohuna. Na srečo se je končalo vse dobro. Vitez in Janez sta vsak po svoje v času, ko sta bila na Primorskem, opravila več nalog. Sprva je bilo sklenjeno, da bo Vitez ostal na Primorskem kot član PK KPS (verjetno zaradi organizacije VOS).¹⁴ CK KPS je imel drugačno stališče in sta odšla na glavno poveljstvo Janez in Vitez.¹⁵ Spotoma sta obiskala več enot in 18. novembra sta prišla šele v Dolomite.¹⁶ Kje vse ju je vodila pot, je težko ugotoviti, ker je bil v tem času del CK KPS in Glavnega poveljstva na Dolenjskem, del pa na Pugledu ter se je šele sredi oktobra pričel skupaj s člani IOOF zbirati v Dolomitih.

Vitez je bil določen zaradi številnih izdaj na Gorenjskem sprva kot član štaba I. (Gorenjske grupe) grupe odredov kot obveščevalec (organizator VOS).¹⁷ V tem času je Boris Kidrič poskušal urediti razmere v gibanju na Gorenjskem, ki so bile zelo kritične. Z njim je odšel tudi Vitez. Zaradi slabih zvez med enotami in političnimi delavci pa nista mogla organizirati širšega posveta. Kmalu za tem se je pokazala še večja potreba po kadrih na Gorenjskem in je bil Vitez 26. decembra 1942 imenovan za političnega komisarja Alpske cone, kamor so spadale Gorenjska, Primorska in Dolomiti.¹⁸ Do realizacije te cone pa ni prišlo, ker se je pokazala ta zamisel za nerealno. Da je bil Vitez začasno

poslan na Gorenjsko, govori dejstvo, ko ga Edvard Kardelj v pismu Titu omenja in piše, da je bil poslan samo začasno in da bo šel na drugo delo.¹⁹ Z druge strani pa so ga na CK KPS pričakovali v prvi polovici januarja, da bo prišel poročat. Izražena je bila skrb za njega in Franca Leskoška-Luko, ki je odšel na Primorsko. Kaj je Viteza zadržalo toliko časa, je težko ugotoviti. Verjetno slabe zveze, vremenske razmere in njegova natančnost, ko je hotel priti vsaki stvari do dna. Zadnja njegova pot je bila v okolici Crngroba, kjer je bila selška četa. Z njim so bili komandant Gorenjskega odreda in namestnik komandanta cone Stane Starc-Fazan, Jože Sluga-Lenart sekretar PK KPS in dva spremljevalca.²⁰

Vrnili so se v bunker, kjer je bil sedež štaba Gorenjskega odreda. V noči na 14. januar 1943 je prišel tudi kurir sekretarja PK KPS za Gorenjsko Maksa Krmelja-Matiije, da bo odpeljal Viteza spotoma k njemu v Dolomite, kjer je bil sedež slovenskih vodstvenih organov.²¹ To je odklonil za tisto noč. Menijo, da še ni opravil vseh nalog, za katere se je čutil zadolženega. Jože Sluga pa je odšel v drug bunker.

Tako je prišlo usodno jutro 13. januarja 1943.²² Nemška policija je vedela, da so partizani nad Srednjo vasjo v Poljanski dolini. Odločili so se prehajkati celotni predel, čeprav je bil visok sneg. Pomagala jim je prevara; sem in tja so spustili kak strel. Fazan je hotel videti, kaj je, in je odprl loputo bunkerja. Iz oči v oči se je spogledal z nemškim policistom, ki je bil v zasedi nad potočkom. Nato se je vsula toča svinčenk na bunker; tem so sledile bombe. Morali so se odločiti, ali se predati ali pa se ubiti in si tako prikrajšati trpljenje. Fazan in njegov spremljevalec sta se ustrelila. Vitez pa se je verjetno vlegel na ročno granato, kar je bilo soditi po truplu ob odkopu. Imel je namreč zelo veliko luknjo na levi strani prsi in odtrgan del levega stopala. Ta eksplozija je brata Rihteršiča vrgla v kot bunkerja, kjer sta tudi pričakala nemške policiste in se jim predala. Vse tri mrtve so nemški policisti prepustili za pokop domačinom. Ti so jih pokopali nad bunkerjem.²³

Brata Rihteršič sta prestala vse trpljenje sprva na kraju samem, zatem na policiji v Srednji vasi in Poljanah ter končno v Begunjah. Zatem sta bila poslana v zloglasno taborišče Mauthausen, kamor so pošiljali v veliki meri partizane iz Gorenjske.

Iz poročila poveljnika redarstvene policije Alpenland z dne 18. januarja 1943 je razvidno, da nemška policija ni prepoznala Viteza, medtem ko je prepoznala Fazana kot »komandanta I. grupe Dolomitskega odreda«. 18. januarja so odkrili tudi bunker v bližini Lovskega brda (nad bunkerjem štaba odreda) in nemško poročilo navaja, da so ustrelili sedem »banditov«, zajeli pa šest.²⁴ Brata Rihteršič sta se po vojni spominjala, da so policisti najprej hoteli vedeti za partizansko bolnišnico. Iz tega sledi, da ni bil bunker neposredno izdan kot sedež nekega štaba.

Fazana so spoznali kot znanega gorenjskega partizanskega voditelja in na podlagi zaplenjenega arhiva. Z druge strani pa tudi lahko, da niso hoteli omenjati Viteza zaradi določenih nerazjasnjenih razlogov. Vsekakor pa je nemška policija temu podvigu pripisala velik pomen, ker je žandarmerijsko glavarstvo v Kranju s poveljem z dne 11. marca 1943 podelilo tako imenovane »jurišne značke« vsem udeležencem v tej akciji.²⁵ V celoti je marsikaj ostalo nejasno. Nemški dokumenti govorijo o jurišu na bunker, preživela pa sta povedala tako, kot je opisano. Iz tega sledi, da je gestapo le vedel, da so v enem in drugem

bunkerju pomembnejše osebnosti narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem.

Pri celotni stvari je omeniti na koncu tudi to, da je marsikaj zavitega v temo. Obstaja možnost, da je Vitez prodril v gestapovsko mrežo, ki je bila razvita na Gorenjskem, zato so morali on in Fazan ter njegov spremljevalec plačati račun z glavami. To je razumeti tudi v zadnjem sporočilu CK KPS, kjer je omenil, da se bo še nekaj časa zadržal. Sodeč po njegovi naravi, je moral opravičiti nekaj tehtnega, da se ni odzval pozivu, ker je bil sicer zelo discipliniran. Tako se je izteklo njegovo življenje, ko je pričel z delom na Gorenjskem. Ni dokončal svojega poslanstva, ker je postal žrtev izdaje.

Viri in literatura

1 Po spominih Mihe Rodeta, Franca Trčka, obeh iz Črnuč, Jakoba Škrlepa iz Ljubljane; vsi trije so bili delavci v Strojnih tovarnah in livarnah v Ljubljani. — 2 Marica Čepe, Ljubljana (opomba na rokopis ORIS ZGODOVINE DELAVSKEGA GIBANJA IN LJUDSKE REVOLUCIJE NA LJUBLJANSKEM POSAVJU, Jože Ravbar). — 3 Spominska plošča v tovarni Unitas, Ljubljana, Celovška c. — 4 Andrej Kumar z Ježice, Zvonka Popit iz Ljubljane idr. viri. — 5 Andrej Kumar z Ježice. — 6 Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, VI. del, knjiga 1, stran 51, opomba 6 (Ljubljana IZZDG 1965). — 7 Rekonstruirano na podlagi njegove zadolžitve kot člana vojnega komiteja Ljubljana, člana centralne komisije VOS (varnostno obveščevalne službe) in pismenih ter ustnih virov. — 8 Ljubljana v ilegali, I. knjiga, str. 49 (Mladinska knjiga 1960). — 9 Krista Kelvišar, Ljubljana, spominski zapis. — 10 Martin Rotar in Franc Stadler-Pepe, oba iz Ljubljane. — 11 Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov (nadalje Zbornik), VI. del, knjiga 2, str. 253 (Ljubljana VZIJLA 1953). — 12 Ustni vir Miha Čerin — Ljubljana in Hana Lampič — Črnuče. — 13 Ludvik Pangerc, Izola, ustni vir. — 14 Dokumenti Ljudske revolucije v Sloveniji, 3, str. 356 (IZZDG Ljubljana 1966). — 15 Zbornik, VI. del, knjiga 4, str. 137 (VZIJLA Ljubljana 1958), Jesen 1942, korespondenca Kardelj - Kidrič, str. 56 (IZZDG Ljubljana 1963). — 16 Ustni vir Jože Ravbar, Dol. Logatec. — 17 Zbornik, VI. del, 4. knjiga, str. 324 (VZIJLA Ljubljana 1958). — 18 Isti vir kot pod 16, str. 382. — 19 Jeseni 1942, korespondenca Kardelj - Kidrič, str. 607 (IZZDG Ljubljana 1963). — 20 Jože Sluga-Lenart iz Ljubljane, ustni vir. — 21 Jože Galičič iz Ljubljane, ustni vir. — 22 Zbornik, VI. del, 5. knjiga, str. 410 in 67 (VZIJLA Ljubljana 1960). — 23 Pavle Rihteršič, njegov spremljevalec iz Poljan nad Skofjo Loko, in domačini iz Srednje vasi. — 24 Zbornik, VI. del, knjiga 5, str. 411 (VZIJLA Ljubljana 1960). — 25 Isti vir kot pod 23, str. 427.

NARODNA HEROINJA DANILA KUMAR-ANDREJA

Ob blegoški cesti nad Breznico, kjer cesta nad Zalubnikarjevo domačijo napravi ovinek, stoji spomenik narodni heroinji Danili Kumar-Andreji, ki je tam padla pod streli Nemcev leta 1944. Ker je darovala mlado življenje na loških tleh, bo zanimal bralce Loških razgledov njen življenjepis.

Rodila se je 13. novembra 1921 v Kojškem v Goriških brdih. Leta 1928 se je skupaj z bratom, materjo in očetom preselila na Ježico. Njen oče je v tem času preživel marsikaj, kar je imelo vpliv na njeno in bratovo poznejše življenje. Oče Andrej se je takoj po odisejadi prve svetovne vojne vključil